

Ready
4Scho^ol

Прирачник за наставна програма

Ко-финансирано од
Европска Унија

2023-1-CZ01-KA220-SCH-000156079

ИМЕ НА ПРОЕКТОТ

Подучување на вештини за подготвеност за училиште преку предучилишна програма базирана на АБА

Број на проектот: 2023-1-CZ01-KA220-SCH-000156079

Изјава за неодговарање

Финансирано од Европската Унија. Изразените ставови и мислења се само на авторот/ авторите и не мора да ги одразуваат оние на Европската унија или на Европската извршна агенција за образование и култура (ЕАЦЕА). Ниту Европската унија ниту ЕАЦЕА не можат да бидат одговорни за нив.

Веб страна: <https://ready4school.eu/>

Контакт: ready4schoolerasmus@gmail.com

Подготовка за училиште Прирачник за наставна програма © 2024 од Универзитет Месарик, Сина Светулка, Вимодо Итд, Центар за аутизам, Иновејшн Хајв, Регионална Академија на Одеса за ресурсна едукација е лиценциран под CC BY-NC-ND 4.0. За да видите копија од оваа лиценца, посетете

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

MASARYK
UNIVERSITY

Содржина

Вовед во Прирачникот за наставна програма	6
Вештини за подготвеност за училиште	7
Методи на подучување	8
Глава 1: Аутизам и применета анализа на однесувањ (АБА)	10
Што е АСН?	10
Почитување на правата на децата со аутизам	11
Инклузивно предучилишно образование	13
Историја на аутизмот и применета анализа на однесување (АБА)	14
Ефективност на применета анализа на однесување (АБА) за предучилишна возраст	17
Глава 2: Однесувања неопходни пред започнување на училиште	18
Следење инструкции	18
Чекање за пристап	19
Споделување со врсници	19
Поздравување на врсници	20
Емпатија	21
Барање помош	21
Барање внимание од возрасни	22
Барање внимание од врсници	22
Управување со време	23
Прифаќање премини	23
Користење стратегии за справување	24

Глава 3: Бихејвиорални стратегии	25
Поддршка	25
Засилување	26
Визуелни распореди	26
Картичка за промени	27
Подготвување (прајминг)	28
Пренасочување	29
Обликување	29
Моделирање	30
Систем на жетони (Токен систем)	30
Анализа на задачи	32
Поврзување	33
Спарување	33
Алтернативни методи на комуникација	35
Табла „Сега и потоа “	36
Паузи за движење	37
Управување со премини	39
Сензорно мапирање	39
Табла за избор	42
Пренасочување	42
Глава 4: Податоци	43
Глава 5: Проценка	45
Глава 6: Соработка	47

Користена литература и дополнително читање _____ 48

Вовед во Прирачникот за наставна програма

Зошто ви е потребен комплет со алатки за предучилишно образование за подготвеност и поддршка на децата со аутизам при нивниот премин во основно училиште?

Подготвеноста за училиште е клучен фактор во образовниот пат на детето, особено за деца на возраст од 5-7 години кои преминуваат во основно училиште. Овој критичен период претставува значајна промена од раното детство кон построкурирани академски средини. Концептот на подготвеност за училиште ја опфаќа не само академската подготвеност, туку и социјалниот, емоционалниот, физичкиот и когнитивниот развој (High, 2008).

Значењето на подготвеноста за училиште не може да се прецени. Истражувањата постојано покажуваат дека децата кои влегуваат во училиште со цврста основа во клучните развојни области имаат поголеми шанси за академски успех, позитивни социјални интеракции и севкупно добро здравје во текот на нивната образовна кариера и понатаму (Duncan et al., 2007). Од друга страна, децата кои се борат со подготвеноста за училиште може да се соочат со предизвици кои можат да продолжат низ нивниот академски живот, потенцијално влијаејќи на нивните долгорочни образовни и кариерни исходи (Rouse et al., 2005).

Важно е да се напомене дека подготвеноста за училиште не е концепт кој одговара на сите подеднакво. Децата се развиваат со различно темпо и можат да напредуваат во некои области, додека им е потребна дополнителна поддршка во други. Понатаму, препознавајќи ги различните потреби на сите ученици, од суштинско значење е да се адресираат специфичните потреби за подготвеност кај деца со посебни образовни потреби, особено оние со аутизам. Децата со аутизам често се соочуваат со уникатни предизвици при преминот во основното училиште и можно е да имаат потреба од дополнителна поддршка во области како што се социјалната интеракција, комуникацијата и сензорната обработка (Fleury et al., 2014). За децата со аутизам, подготвеноста за училиште добива дополнителни димензии. Покрај типичните вештини за подготвеност, овие деца може да имаат потреба од:

- Засилена поддршка во развојот на социјалните вештини, вклучувајќи ги и разбирањето и следењето на социјалните норми во училишната средина.
- Стратегии за справување со разни сензорни пречувствителности кои можат да се влошат во зафатената училишна средина.

- Развивање на техники за саморегулација со цел справување со промени во рутините и неочекувани настани.
- Прилагодена комуникациска поддршка, која може да вклучува визуелни помагала или алтернативни комуникациски системи.
- Индивидуализирани пристапи во академското подучување кои се усогласени со нивниот уникатен стил на учење и интереси.

Во овој прирачник за наставна програма, ќе се разгледаат различни домени на подготвеност за училиште, вклучувајќи когнитивни вештини (како што се раната писменост и математика), социјално-емоционални компетенции, физички развој и јазични и комуникациски способности. Сепак, главниот фокус нема да биде на когнитивните вештини, туку на преглед на аутизмот, на докажани наставни стратегии кои ефикасно ги поттикнуваат овие вештини кај младите ученици и на тоа како овие концепти можат да се адаптираат и унапредат за поддршка на успешниот премин на децата со аутизам во основно училиште. Овој сеопфатен пристап има за цел да обезбеди холистичко разбирање на подготвеноста за училиште, кое ги опфаќа потребите на сите ученици, осигурувајќи дека секое дете има можност да напредува во своето образовно патување.

Вештини за подготвеност за училиште

Специфичните вештини за подготвеност за училиште кои најмногу им се потребни на децата со аутизам при преминот во основно училиште ќе бидат дискутирани подоцна во овој прирачник за наставна програма.

Сепак, треба да се напомене дека сеопфатниот преглед на литературата ги посочува следните вештини за подготвеност за училиште како најпотребни:

1. Когнитивни вештини

Когнитивните вештини претставуваат основа за академски успех. За децата на возраст од 5-7 години, клучните когнитивни вештини вклучуваат:

- Основна математичка писменост: разбирање на броевите, броење и основна аритметика (Duncan et al., 2007).
- Рана писменост: препознавање на букви, фонолошка свесност и основни вештини за читање (Whitehurst & Lonigan, 1998).
- Решавање на проблеми: способност за критичко размислување и решавање на едноставни проблеми (Blair & Razza, 2007).

2. Социјално-емоционални вештини

Социјално-емоционалните вештини се од суштинско значење за целокупниот развој на децата и за нивниот успех во училиште:

- Саморегулација: способност за контрола на емоциите и однесувањето (McClelland et al., 2007).
- Социјална интеракција: соработка со врсници и возрасни (Ladd et al., 2006).
- Следење инструкции: разбирање и следење на правилата и рутините во училиницата (Lin et al., 2003).

3. Физички развој

Физичката подготвеност често се занемарува, но е од суштинско значење за успех во училиште:

- Фини моторни вештини: фржење молив, сечење со ножички и други задачи што бараат координација помеѓу рацете и очите (Grissmer et al., 2010).
- Груби моторни вештини: трчање, скокање и одржување рамнотежа (Son & Meisels, 2006).

4. Јазик и комуникација

Адекватната комуникација е од витално значење за учењето и социјалната интеракција:

- Експресивен говор: способност за вербално пренесување на мисли и потреби (Dickinson & Tabors, 2001).
- Рецептивен говор: разбирање на говорниот јазик и следење на вербалните инструкции (Justice et al., 2009).

Методи на подучување

Специфични и докажани наставни методи, кои се покажале како најуспешни за деца со аутизам при преминот во основно училиште, ќе бидат дискутирани подоцна во овој прирачник за наставна програма. Сепак, треба да се напомене дека сеопфатниот преглед на литературата ги истакнува следните општи наставни стратегии како корисни за развивање на вештини за подготвеност за училиште:

1. Учење преку игра

Учењето преку игра е ефикасен пристап за подучување на вештини за подготвеност кај деца на возраст од 5-7 години:

- Насочена игра: активности под раководство на наставник кои вклучуваат образовни цели (Weisberg et al., 2013).
- Слободна игра: неструктурирано време за игра што поттикнува креативност и социјални вештини (Ginsburg, 2007).

2. Диференцирана настава

Прилагодувањето на инструкциите според индивидуалните потреби е клучно

за оваа возрасна група. Ова ќе биде фокусот на овој прирачник, со детален преглед на стратегии за диференцирана настава за ученици со аутизам. Сепак, општите најдобри практики вклучуваат:

- Центри за учење: одредени области за различни активности кои одговараат на различни стилови на учење (Tomlinson, 2001).
- Настава во мали групи: насочена работа на специфични вештини во мали групи, поделени според способностите (Connor et al., 2009).

3. Интеграција на технологија

Соодветната употреба на технологијата може да го подобри учењето:

- Едукативни апликации: интерактивни апликации што се фокусираат на специфични вештини (Neumann & Neumann, 2014).
- Дигитално раскажување приказни: користење на мултимедија за подобрување на вештините за писменост (Verdugo & Belmonte, 2007).

4. Мултисензорни пристапи

Вклучувањето на повеќе сетила може да ги подобри резултатите од учењето:

- Практични активности: манипулативни алатки за математички и научни концепти (Carbonneau et al., 2013).
- Учење базирано на движење: вклучување на физички активности во лекциите (Vazou et al., 2012).

5. Интеграција на социјално-емоционално учење (СЕУ)

Вградувањето на СЕУ во секојдневните активности е од суштинско значење:

- Средби во училницата: редовни дискусии за градење заедница и вештини за решавање проблеми (Kriete & Davis, 2014).
- Играње улоги: активности за практикување на социјални вештини и емпатија (Jones et al., 2011).

Поглавје 1: Аутизам и применета анализа на однесувањето (АБА)

Што е НСА?

Нарушувањето од спектарот на аутизмот (НСА) е невролошко и развојно нарушување кое влијае врз тоа како луѓето комуницираат со другите, учат и се однесуваат. Иако аутизмот може да се дијагностицира на која било возраст, тој се опишува како „развојно нарушување“ бидејќи симптомите обично се појавуваат во првите две години од животот. Аутизмот се нарекува нарушување „на спектарот“ бидејќи постои широка варијација во видот и сериозноста на симптомите кои луѓето ги доживуваат.

Вообичаени знаци и симптоми на нарушувањата од аутистичниот спектар
Секоја личност со нарушување од спектарот на аутизмот има уникатен модел на однесување, но постојат некои вообичаени знаци и симптоми:

- **Проблеми со комуникација** (тешкотии во користење или разбирање на јазикот), како што се доцнење во развојот на говорот и ограничен вокабулар за нивната возраст, повторување на сет зборови или фрази, фокусирање на мал број теми во разговорите, монотон и едноличен говор.
- **Тешкотии во социјалната интеракција.** Ова вклучува тешкотии во склопување пријателства и интеракција со луѓето, потешкотии во разбирање на изразите на лицето, разбирање на сопствените и туѓите емоции, избегнување контакт со очите, одбивање на гушкање, непослушност на повик или одбивање да се прават барани активности.
- **Репетитивни однесувања и следење на строги рутини.** Ова може да вклучува репетитивни движења на телото како мавтање со рацете, повторувачки движења со предмети како вртење тркала на играчка автомобил, активности што можат да предизвикаат самоповредување како гризење или удирање со глава, придржување до истата дневна рутина и потешкотии во прилагодување на секави дури и најмали промени.
- **Сензорна сензитивност.** Преосетливост или недоволна сензитивност на звуци, светлина, допир, вкусови, мириси, болка и други стимули.

Клучни факти

- Аутизмот - исто така познат како нарушување од спектарот на аутизмот- претставува разновидна група состојби поврзани со развојот на мозокот.

- Околу 1 од 100 деца има аутизам.
- Карактеристиките можат да се откријат во раното детство, но често аутизмот се дијагностицира многу подоцна.
- Способностите и потребите на луѓето со аутизам варираат и можат да се менуваат со текот на времето. Некои лица со аутизам можат да живеат самостојно, додека други имаат сериозни попречености и им е потребна доживотна грижа и поддршка.
- Интервенции кои се научно докажани можат да ги подобрат комуникациските и социјалните вештини, со позитивно влијание врз благосостојбата и квалитетот на живот на лицата со аутизам и нивните старатели.
- Грижата за луѓето со аутизам треба да биде придружена со активности на ниво на заедницата и општеството со цел подобра пристапност, инклузивност и поддршка.

Почитување на правата на децата со аутизам

Во текот на процесот на интервенција, практичарите на применета анализа на однесувањето (АБА) ги почитуваат автономијата и самостојноста на индивидуата. Ова вклучува:

- Вклучување на индивидуата и нивните старатели во донесувањето одлуки преку **индивидуализиран третман**. АБА интервенциите се прилагодени на уникатните потреби, преференции и предности на секоја индивидуа. Оваа индивидуализација гарантира дека интервенциите го почитуваат нивниот личен интегритет и се усогласени со нивните цели и приоритети.
- Почитување на нивните преференции и интереси преку **проценки на преференции**. АБА практичарите спроведуваат проценки на преференции за да ги идентификуваат омилените активности, предмети и засилувачи на индивидуата. Ова помага да се осигура дека интервенциите ги почитуваат преференциите и интересите на индивидуата, поттикнувајќи вклученост и мотивација.
- Приоритет на интервенции и цели за учење што промовираат независност и квалитет на живот.
- Користење на **позитивно засилување наместо казни процедури**: АБА нагласува користење на позитивно засилување за подучување и зголемување на пожелните однесувања. Со фокусирање на засилување на позитивните однесувања наместо на казнување на непосакуваните, АБА го почитува достоинството на лицата со аутизам и промовира поддржувачка средина која негува.

Упатства за употреба на казна

Одборот за сертификација на аналитичари за однесување (БАСБ) обезбедува упатства за аналитичари за однесување во врска со употребата на казна во нивната практика. Овие упатства се наведени во Кодексот за професионална и етичка усогласеност за аналитичари на однесувањето. Кодексот го нагласува значењето на користење на процедури базирани на засилување секогаш кога е можно и ја обесхрабрува употребата на казна, освен под одредени услови.

Ако е неопходно користење на казни процедури, аналитичарите на однесувањето мора да се осигураат дека тие ги исполнуваат следните услови:

1. Казната е најмалку рестриктивната интервенција што ефективно го адресира однесувањето.
2. Потенцијалните придобивки од користењето на казна ги надминуваат потенцијалните штетни ефекти.
3. Постои документирана потреба за употреба на казна врз основа на сеопфатна проценка на однесувањето на индивидуата и факторите на околината.
4. Употребата на казна е одобрена од релевантни страни, како што се старатели или законски застапници.
5. Аналитичарите на однесување спроведуваат казни процедури во согласност со важечките закони и прописи.

При користење на казна, аналитичарите мора да ги земат предвид етичките принципи како што се: бенефиција (дејствување во најдобар интерес на клиентот, немалефиција (избегнување на повредување), почитување на достоинството и правата на индивидуата.

Добивање согласност пред третман

АБА практичарите добиваат информирана согласност од индивидуата или од нивниот законски застапник пред да спроведат какви било интервенции. Од 2022 година, според Кодексот за етика на Одборот за сертификација на аналитичари за однесување (БАСБ) се бара аналитичарите на однесување (БСБАС) да добијат согласност како дел од процесот за добивање информирана согласност. Согласноста значи дека ученикот вербално или невербално се согласува да учествува во третманот. Вербалната комуникација, па дури и функционалната комуникација, не се неопходни. Добивањето согласност бара од секој што работи со ученикот да ги следи знаците на согласност преку внимателно следење на јазикот на телото, изразите на лицето и вокализациите на ученикот. Ова е познато како учење базирано на согласност и е клучен аспект на современата применета анализа на однесувањето (АБА). Овој пристап претставува промена кон посочувствителен метод, застапуван од фигури како д-р Грег Хенли. Традиционалните методи на АБА често беа критикувани од

лицата со аутизам и нивните семејства заради обидите да се искоренат аутистичните карактеристики и да се променат индивидуите со аутизам. Интегрирањето на согласноста во нашата практика ја одразува почитта кон автономијата на нашите ученици, овозможувајќи им право на одлука да прифатат или одбијат третман. Исто така, ова поттикнува развој на автономија и вештини за самозастапување кај учениците.

Инклузивно предучилишно образование

Инклузивното предучилишно образование за деца со НСА бара ефективно собирање податоци. Ова вклучува набљудување и соработка со родители, специјални едукатори и специјалисти за аутизам. Едукаторите во раното детство користат различни техники за набљудување, вклучувајќи: дневник за рефлексивност, набљудување со учество, протоколи за набљудување, технички алатки за собирање податоци, прашалници (различни видови), интервјуа (различни типови).

Овие практики обезбедуваат темелно разбирање на потребите на секое дете и овозможуваат развој на индивидуализирани планови за поддршка. Обемните психо-едукативски програми кои ги подобруваат вештините за самопомош и социјалните вештини се критични за успешната интеграција на децата со НСА во училишната средина.

Клучни фактори за подобрување на животите и образованието на децата со НСА вклучуваат рана дијагноза, интензивна рана интервенција и блиска соработка со семејствата. Семејствата имаат корист од стручна поддршка и насоки, додека едукаторите се обучуваат за имплементирање на индивидуализирани програми за интервенција засновани на бихејвиорални пристапи. Индивидуализираните програми за интервенција се фокусираат на различни пристапи, техники и методологии (на пример, АБА-техники, ТЕАЧ, ПЕКС, Природен бихејвиорален аналитички пристап) со цел да се обезбеди холистичка поддршка за децата со НСА.

Користењето на музика во образованието на деца со НСА е исклучително корисно, особено музика и движење. Музиката со повторувачки шеми делува како алатка за учење и интеракција, придонесувајќи за развој на социјалните вештини и емоционално созревање. Таа може да биде мост за комуникација со надворешниот свет. Наставниците можат да вклучат музичка терапија користејќи музички инструменти и материјали кои го поддржуваат сензорно-моторниот развој на детето. Во исто време, техники како што се имитација на детскиот поглед и користење на симболичка игра и играње улоги помагаат во социјалната интеракција и разбирањето на другите. Дополнително, градењето на доверливи односи со детето и прилагодувањето на наставата според расположението на детето, како и користењето на кратки и јасни инструкции,

се клучни практики за успешна инклузија на деца со аутизам во предучилишното образование.

Понатаму, комбинирањето на докажани терапии и техники од бихејвиоралниот пристап нуди сеопфатна и мултидимензионална рамка за поддршка на деца со НСА во предучилишни услови. На пример, употребата на симболичка игра во комбинација со АБА техники и Природен бихејвиорален аналитички пристап се покажала како ефективна во намалување на анксиозноста и промовирање на социјалното учество. Игри со улоги, како што се посетување на фризер или учество во секојдневни училишни активности, можат да помогнат децата да ги надминат специфичните анксиозности и да ги подобрат интеракциите со врсниците. Игри со улоги во училишни услови, на пример, можат да поттикнат кооперативно однесување и толеранција кон сензорни искуства. Дополнително, употребата на звуци и музика со АБА и ТЕАЧ техники има големо влијание во развојот на комуникациските вештини. На пример, интерактивни активности користејќи книги со животински звуци, водени од специјален едукатор, можат да ги подобрат вештините како што се контакт со очи и одговарање на стимулации. Структурираната игра дополнително поттикнува социјална ангажираност, овозможувајќи им на децата со НСА да развиваат комуникациски и вештини за соработување на значајни начини.

Историја на аутизмот и применета анализа на однесувањето (АБА)

Применетата анализа на однесувањето (АБА) е научна дисциплина која има за цел да го проучува однесувањето како предмет на анализа. Однесувањето се изучува во сите негови манифестации - од наједноставни движења до сложени и предизвикувачки однесувања. АБА вклучува стратегии за поддршка на позитивното однесување и помагање на децата со НСА, овозможувајќи ни да разбереме кои фактори влијаат на човечкото однесување и како да го промениме за подобро.

Во 1913 година, Џон Бродус Ватсон го идентификуваше опсервираниот однесување како соодветен предмет за анализа во психологијата и изјави дека целото однесување е контролирано од животната средина. Подоцна, Бурис Фредерик Скинер и други научници ги изложија основните принципи на однесувањето, кои вклучуваат засилување, знаци, постепено елиминирање на знаците, режими на засилување и така натаму.

До 1960-тите години, повеќето истражувања за однесувањето се вршеа во лаборатории со животни како експериментални субјекти (Landrum & McDuffie, 2008). Концептот на Применета анализа на однесувањето (АБА) се појави во 1960-тите години и потекнува од радикалниот бихевиоризам на Б. Ф. Скинер. Во

овој период, група научници, вклучувајќи ги Теодоро Ејлон, Џек Мајкл, Доналд Бехр, Сидни В. Биџукс, Бил Хопкинс, Џеј Бирнбрауер, Тод Рисли и Монтроза Вулф од Универзитетот во Вашингтон и Универзитетот во Канзас, започнаа систематски да работат во оваа област и го основаа *Дневникот за применета анализа на однесувањето*, чиј постојан претседател беше Скинер. Овој гласник стана платформа за размена на идеи и истражувања во полето на АБА.

Во 1960-тите, Ивар Ловаас започна со работа на систематизацијата на користењето на науката за учење и применетата анализа на однесувањето во случаите на детски аутизам, што ќе биде опишано подоцна во *Книгата за мене*. Препознавањето на можноста и вредноста на примената на бихевиоралната теорија за проблемите со кои се соочуваат реални луѓе во реални контексти доведе до појавата на применетата анализа на однесувањето (АБА) (Baer, Wolf & Risley, 1968; Landrum & McDuffie, 2008; Simonsen & Sugai, 2009). Baer, Wolf and Risley (1968).

Клучни компоненти на АБА

Децении на основни и применети истражувања и клиничка пракса доведоа до докази дека однесувањето е под влијание на настани кои се случуваат пред и по одредено однесување.

Обично, однесувањето се развива низ времето на следниот начин: претходен стимул предизвикува или поттикнува однесување, однесувањето се случува, а последователен стимул се случува како резултат на однесувањето.

Во применетата анализа на однесувањето, ова е моделот АБЦ: антецеденти (предуслов) - однесување - последица - „контингентност (можност) во три периоди“.

Единиците на анализа на специјалистот се: антецедентите на однесувањето (надворешни стимули кои го прават можно случувањето на однесувањето), директните манифестации на однесувањето (конкретни акции на субјектот кои можат да се опсервираат) и последиците од овие манифестации.

Суштината е дека карактеристиките на "последиците" (т.е., што се случува по манифестациите на однесувањето) можат да влијаат на зголемувањето или намалувањето на веројатноста дека одредено однесување ќе се случи во иднина. И двата фактори влијаат на човечкото однесување. Модифицирањето на антецедентите и последиците на однесувањето ќе доведе до промени во однесувањето. Со модифицирање на антецедентите, можеме да спречиме непожелно однесување. Со модифицирање на последиците, можеме да го намалиме проблематичното однесување и да создадеме социјално прифатливо однесување.

Антецеднти на однесувањето (стимулуси) можат да се категоризираат во внатрешни и надворешни фактори.

- **Внатрешни антецеденти** вклучуваат физиолошки состојби како што се глад, замор или сензорна неудобност, како и когнитивни процеси како што се анксиозност или фрустрација.

- **Надворешни антецеденти** вклучуваат фактори од средината, како што се ниво на бучава, услови на осветлување или присуството на одредени лица.

Знаењето кои мотивациони операции влијаат на однесувањето ни дозволува да ги модифицираме нашите постапки така што нема да го влошине однесувањето на детето додека работиме со него. Знаењето на антецедентните фактори ни овозможува да развиеме стратегии за модифицирање на средината. Таквите стратегии ги спречуваат непосакуваните однесувања.

Однесувањето е определено од конкретни акции на субјектот кои можат да се опсервираат. Во АБА “однесување” е поим што се користи за да се опише било што еден организам прави во просторот и времето и што може да се измери објективно. Тоа значи дека имате шанса да научите за однесувањето преку перспективата на анализата на однесувањето. Преку оваа перспектива, однесувањето ги опфаќа движењата на организмите кои можат да бидат повеќе посакувани (на пример, зборување) или помалку посакувани (на пример, агресија).

Последиците се од три типа:

- Поттикнување
- Казна
- Гаснење

Поттикнувањето ја зголемува фреквенцијата на однесувањето. Поттикнувањето е од два типа: позитивно и негативно.

Казната ја намалува фреквенцијата на однесувањето. Казната доаѓа во два типа: позитивна и негативна.

Процесот на **гаснење (исклучување)** има за цел да ја намали фреквенцијата на однесувањето. Процедурата за гаснење се базира на прецизно дефинирање на функцијата на однесувањето и последиците кои придонесуваат за неговото појавување.

Идентификувани се четири основни функции на однесувањето:

- избегнување на барања
- пристап до нешто посакувано
- привлекување внимание
- само- стимулација.

Ако последиците се поволни, веројатно е дека однесувањето ќе се повтори. Ако последиците се неповолни, малку е веројатно дека однесувањето ќе се повтори. На тој начин, последиците влијаат на веројатноста дека однесувањето ќе се случи во иднина.

Ако знаеме кои последици го поттикнуваат однесувањето и кои последици го ослабуваат однесувањето, можеме да ги модифицираме тие последици за да го поттикнеме прифатливото однесување и да го ослабиме непосакуваното однесување.

Некои однесувања може да се каже дека се контролирани главно од настаните што им претходат (т.е. рефлексивно или однесување како одговор), додека други однесувања се контролирани главно од контингентните настани кои следат по нив (т.е. оперантно однесување).

Ефективност на применета анализа на однесување за деца во предучилишна возраст

Применетата анализа на однесување (АБА) како научна дисциплина што ги изучува образците на формирање и промена на однесувањето се користи во работата со деца со аутизам (НСА) во вид на: АБА- терапија, вербално-бихејвиорална терапија, Денвер модел на рана интервенција и други. Специјалистите што работат во рамките на применета анализа на однесувањето постигнуваат значителен успех во работата со деца од предучилишна возраст. Напредокот во корекцијата на детското однесување станува повеќе изразен и одржлив кога наставниците и родителите работат координирано. Кога се користат АБА пристапи, возрасните подобро ги разбираат бихејвиоралните карактеристики на детето со аутизам, знаат како да обезбедат надзор над нив, кои методи на обука и развој да ги користат и како да ги намалат манифестациите на проблематично однесување.

Методата се базира на главните принципи на бихејвиоралната терапија и ни дозволува да ги идентификуваме факторите и последиците на однесувањето кои предизвикуваат, контролираат, консолидираат и најважното, ги менуваат одредените однесувања. Ефективноста на овој пристап се објаснува со тоа што однесувањето е единствената манифестација на човекот што може објективно да се изучува, за разлика од свеста, размислувањето, меморијата и др.

Како резултат на корекцијата на однесувањето, се набљудуваат позитивни промени во различни области кај детето со аутизам. Во областа на социјалната интеракција, детето учи да препознава емоции, да воспоставува контакт со другите и да реагира на социјални ситуации. Вештините за комуникација исто така се подобруваат: промените започнуваат од основите. Оваа техника помага да се развијат комуникациските вештини, од основниот говор до посложени комуникациски стратегии. АБА терапијата помага да се развијат вештини за само-нега, како што се облекување, хранење и хигиена, што ја зголемува самостојноста на децата. АБА им помага на децата во учењето на читање, пишување, математика и други академски вештини кои се важни за понатамошниот развој. Овие сесии со специјалист помагаат во намалување на нежелни однесувања, како што се агресија, автоагресија и различни ритуали, и ги заменуваат со посакувани однесувања.

Глава 2: Однесувања неопходни пред започнување на училиште

Следење инструкции

Следењето правила и инструкции е основа за успех на децата и во училиште и во социјални ситуации. На пример, ако наставник побара од учениците во училницата да ја подигнат раката пред да зборуваат, ова е еден вид почитување на границите на другите. Исто така се случува кога децата ги следат правилата за наизменично играње во игра: така тие можат да соработуваат со другите, разбирајќи ја правдата. Понатаму, при групни активности, како што е изработка на проект со соученици, следењето инструкции ги учи децата како да работат и учествуваат ефективно како тим. Ова е вештина што се пренесува во училницата каде што се поставени јасни очекувања и рутина за учење на задачите. Следењето на инструкции гради важна вештина поврзана со слушање и разбирање за децата. На пример, следењето на сет од инструкции за извршување на задача ќе му помогне на ученикот да развие автономија, одговорност и саморегулација со кои ќе може да се носи со различни академски и социјални предизвици. Дополнително, почитувањето на правилата им помага на децата да развијат почитување на правдата и чувствителност кон потребите на другите; на тој начин се создава позитивна и инклузивна училничка клима. Децата мора да научат да ги следат правилата и инструкциите за да ги управуваат своите основни вештини и да постигнуваат успех во училиште и надвор од него.

Следење инструкции со повеќе чекори може да се дефинира како способност да се разберат и завршат низа задачи или дејства во даден временски период, како што е насочено од друга личност (т.е. наставник или воспитувач). Ова вклучува разбирање на чекорите што се вклучени, паметење на нивниот точен редослед и точно извршување без значителна помош или упатства. Оваа вештина ги подготвува децата за посложени задачи во училиште и во секојдневниот живот, поттикнувајќи независност и успех во различни активности. Дополнително, совладувањето на оваа вештина го подобрува нивното комуницирање и социјални интеракции, овозможувајќи им да учествуваат ефективно во групни активности и да ги следат училиничките рутини.

Чекање за пристап

Чекањето е важна вештина, бидејќи децата често мора да чекаат во различни ситуации (на пример, во продавница, во ред за ручек, за нивната омилена играчка). Многу деца имаат проблеми со оваа вештина, што може да доведе до проблеми во средини како што е градинката. Кога децата не знаат како да чекаат, тие може да покажат проблематични однесувања. Првиот чекор во учењето на чекање е да се идентификуваат работите или активностите што децата ги посакуваат. Ова може да се направи преку набљудување или интервјуа со децата. Откако ќе се идентификуваат овие преференции, може да се собираат податоци за тоа колку време секое дете може да чека за секоја предмет или активност, бидејќи времето на чекање може да варира. За таа цел, треба да се забележи времето откако детето ќе покаже дека сака нешто. Ако се појават знаци на проблематично однесување, треба да се стопира тајмерот и да се даде посакуваниот предмет на детето, спречувајќи ја појавата на предизвикувачко однесување. Постепено зголемувајте го времето на чекање за неколку секунди или дури и за една секунда, во зависност од толеранцијата на детето. Ако не се појави проблематично однесување, дајте му на детето предметот што го чекало и обезбедете вербално поттикнување.

Споделување со врсници

Споделувањето е основна социјална вештина што повеќето деца ја развиваат додека растат и се социјализираат со другите. Тоа е важен аспект за градење на позитивни односи и справување со социјалните ситуации. Учењето да се споделува е важна социјална вештина која им помага на децата да градат односи, соработуваат и се вклучуваат и комуницираат позитивно со врсниците. За деца со НСА, учењето на споделување може да претставува уникатен предизвик.

Иако споделувањето е развојно достигнување, моментот кога детето ќе ја научи оваа вештина ќе варира од дете до дете. Типично, повеќето деца почнуваат да покажуваат знаци на разбирање на споделувањето помеѓу возраст од две и три години, иако можеби не ја разбираат целосно концепцијата на споделување. Сепак, тие можат да демонстрираат однесувања на споделување, како што е давање играчка на врсник или наизменично менување за време на игра. За деца со НСА или деца кои имаат потешкотии со споделувањето, јасното учење и насоки може да направат значителна разлика. Најдобро е да се започне со структурирани можности за споделување и потоа да се премине на процесот на учење на децата да споделуваат.

Иако постојат многу различни начини на кои децата можат да се научат да споделуваат, некои од најдобрите начини за учење на споделување на деца од аутистичниот спектар вклучуваат: моделирање на споделување, користење на визуелна поддршка и вежбање на наизменичност.

Поздравување на врсници

Поздравувањето и давањето на комплимент имаат клучна улога во социјалните интеракции. Тие служат како основа за градење на односи и воспоставување врски со другите. Подучувањето на поздравување и давање на комплимент ја промовира вербалната и невербалната комуникација. Децата учат ефективно да ги користат своите зборови и да ги изразуваат своите чувства и мисли, но исто така, им се дава можност да практикуваат важни невербални комуникациски вештини, како што се одржување на контакт со очи, користење на соодветен јазик на тело и користење на пријателски тон на глас. Кога децата учат да се поздравуваат и да си даваат комплимент едни на други, тие развиваат важни социјални вештини како што се наизменичност, активно слушање, вклучување во разговори и развој на емпатија, бидејќи тие учат да ги препознаваат и да реагираат на емоциите на другите. На крајот, кога децата се поздравени и добиваат комплименти од своите врсници и други луѓе во нивната средина, тие се чувствуваат ценето и прифатено. Тоа чувство на припадност придонесува за нивната општа благосостојба и самопочит.

Кај децата со НСА често се забележуваат доцнење или отсутност на првични социјални поздрави и споделување на комплименти. Ова може да биде затоа што детето не научило да бара социјална интеракција или затоа што некоја друга клучна вештина, како што е имитација или заедничко (споделено) внимание, не е научена.

Подучувањето на поздравување и/или давање на комплимент е апсолутно важно, бидејќи тоа е првиот чекор за започнување на интеракција и одговарање на другите во скоро секоја средина. Затоа, учењето на поздравување и/или давање на комплимент е одличен чекор за започнување на обука за социјални

вештини; успехот со поздравување и/или давање на комплимент може да води до мотивација за учество во други интеракции.

Емпатија

Подучувањето на децата со НСА да ги комуницираат своите чувства и да ги разберат чувствата на другите е од суштинско значење. Кога децата со НСА учат да ги изразуваат своите емоции, тие можат подобро да навигираат низ социјалните ситуации, да изградат значајни односи и да го подобрат својот квалитет на живот. Покрај тоа, зголемената емпатија не само што им помага да се поврзат со своите врсници, туку и поттикнува поддржувачка и инклузивна училишница што ги поддржува различните потреби на сите ученици. Преку целни интервенции како што се обуките за социјални вештини и програмите за емоционална писменост, децата со НСА можат да научат да препознаваат и да интерпретираат емоции, што води до подобрени социјални интеракции и засилено чувство на заедница во училишната заснована на почит и меѓусебно разбирање.

Барање помош

За децата со аутизам (НСА), способноста да побараат помош од возрасен во тешка ситуација е важна социјална вештина за интеракција со светот околу нив, индикатор за реакција на стимулуси и способност за завршување на задачи, што е предуслов за премин на дете од предучилишна возраст во училиште.

Децата со аутизам можат да имаат ограничени комуникациски вештини и тешкотии во изразувањето на нивните потреби. Ова може да вклучува социјална интеракција, нега за себе, и развивање на способноста за интеракција во игра, учење и соработка.

Способноста да побара помош од возрасен му помага на детето да комуницира ефикасно со другите, вклучувајќи ги врсниците и наставниците, да добие поддршка која му е потребна, да се чувствува безбедно и сигурно, и да ја вежба независноста, под услов детето да знае како да побара помош.

За децата со аутизам, важно е да имаат јасни и специфични инструкции. При комуникацијата, јасни структури на говор и едноставни, разбирливи инструкции од наставникот помагаат на детето подобро да разбере што точно треба да направи. Корисно е да се користат вербални и невербални средства на комуникација за да се подучува детето со НСА: визуелни знаци, картички со слики, структурни дијаграми за изградба на учтив начин на барање помош од другите.

Моделирањето на ситуации или социјални приказни каде што возрасен или лик демонстрира правилни социјални вештини му дозволува на детето да го набљудува и го имитира посакуваното социјално однесување.

Овие алатки им обезбедуваат на децата со НСА стабилност, предвидливост и придонесуваат за нивната успешна интеракција со другите, им помагаат да го разберат редоследот на дејствијата, правилата и очекувањата во различни ситуации, го намалуваат бројот на агресивни, непожелни однесувања, што од своја страна влијае на академските вештини.

Возрасните треба да бидат будни за сигнали кои укажуваат на потребата на детето за помош и да бидат подготвени да ја обезбедат. Општо земено, вистинските стратегии во развојот на вештината за барање помош им помагаат на децата со НСА да комуницираат со светот околу нив, да акумулираат свои позитивни животни искуства и да развиваат вештини што им се потребни за нивна независно функционирање.

Барање внимание од возрасни

Вештината за користење на учтиви форми на привлекување внимание од возрасен додека тој или таа се зафатени е важна за дете кое учи норми и правила за однесување во општеството, и во исто време е една од корисните вештини за социјална интеракција со другите. За детето со аутизам, многу е важно да има готови алатки за социјална интеракција за да се чувствува сигурно во општеството.

За да се постигне ова, потребно е да се научи детето да препознае ситуации кога е потребно да привлече внимание на возрасен кога тој или таа се зафатени, односно да користи учтива форма на говор за да воспостави интеракција со возрасен: „Извинете“, и да научи да одржува контакт со очи додека зборува.

Барање внимание од врсници

Ова однесување се однесува на ситуации кога детето бара внимание од друга личност или сака да добие пристап до нешто вредно. Однесувањето кое бара внимание вклучува секоја акција во која детето се вклучува — позитивна или негативна — која резултира со засилување преку внимание од возрасни или врсници. Слично на тоа, барањето пристап до нешто вклучува однесувања насочени кон добивање на тоа што детето го сака.

Првиот чекор е да се оцени колку ефективно детето може да побара внимание или пристап до ресурси, базирано на нивото на нивните вештини. Клучно е да се идентификува што детето сака и како тие можат да ги комуницираат овие

желби без да прибегнуваат кон предизвикувачко однесување. Развивањето на овие вештини му овозможува на детето да комуницира ефективно со врсниците во училиницата, намалувајќи го ризикот од социјално исклучување поради тешкотии во поврзувањето со другите. Исто така, совладувањето на способноста за барање пристап до ресурси без предизвикувачко однесување е клучно за интеграцијата на детето во групите на врсници и училишните активности. Затоа, овие вештини се од највисока важност за социјалниот развој на детето.

Управување со време

Учењето на вештини за управување со времето кај деца со нарушување од спектарот на аутизмот не само што поттикнува независност, туку и ги подобрува нивните извршни функции, кои се често оштетени. Извршните функции, како што се планирање, организирање и поставување приоритети на задачите, се суштински и во училиницата и надвор од неа. Техники како што се структурирани рутини, визуелни распореди и доследна поддршка поттикнуваат чувство на предвидливост и стабилност, што е есенцијално за благосостојбата и развојот на деца со аутизам. Со тоа што ќе научат како ефективно да управуваат со своето време, децата со аутизам можат да ја подобрат својата способност за извршување задачи, исполнување рокови и полесно преминување помеѓу активности. Покрај тоа, рутините, предвидливоста и структурираните распореди во нивната околина помагаат во намалувањето на анксиозноста и поттикнуваат чувство на безбедност. Оваа стабилност им овозможува да го управуваат својот ден со поголема самодоверба и помалку стрес, станувајќи поподготвени за идни предизвици.

Прифаќање промени

Прифаќањето на промени може да се дефинира како способност за позитивна адаптација, без значителен стрес на промените во околината, рутините или очекувањата. Ова вклучува способност да се разбере дека промените се случуваат, да се прифатат како дел од животот и да се покаже флексибилност во одговорите и однесувањата. На пример, детето треба да биде способно да премине лесно помеѓу различни активности или опкружувања, да се справува ефективно со неочекувани настани или промени во плановите, и да покаже отпорност пред нови или непознати ситуации. Дополнително, прифаќањето на промени вклучува демонстрација на емоционална регулација и подготвеност да се истражуваат и ангажираат нови искуства или предизвици. Оваа отпорност ја поддржува неговата целовкупна благосостојба и ментално здравје, намалувајќи го стресот и анксиозноста поврзани со промените.

Како што децата од предучилишна возраст преминуваат во училиште и на крај во зрелоста, ќе се соочат со бројни промени и предизвици. Развивањето на способноста за прифаќање на промени од рана возраст ги подготвува за идни транзиции, помагајќи им да успеат академски, професионално и лично. Прифаќањето на промени ги охрабрува децата да развијат вештини за решавање проблеми, како што учат да го адаптираат своето однесување и пристап во нови околности. Овој сет на вештини е вреден за надминување на пречките и наоѓање креативни решенија низ целиот живот.

Користење стратегии за справување

Подучувањето на децата на вештини за идентификување и справување со непријатни сензорни ситуации е важно за промовирање на благосостојбата и учеството во различни околинати. Сензорните осетливости ги преоптоваруваат децата со чувства на стрес, што води до избегнување на ситуации и предизвици во учењето или социјализацијата. Децата кои ќе научат ефективни стратегии за совладување, умеат да ги регулираат своите сензорни искуства, се помалку анксиозни и покажуваат поголемо учество во секојдневниот живот.

Овие стратегии се движат од многу едноставни сензорни техники како што се длабок притисок или проприоцептивен влез, до многу покомплексни стратегии на извршни функции како што се внимателност (свесност за околината) или визуелизација. Таквите стратегии за совладување ја зголемуваат свесноста на детето за поттикнувачите на сензорни потешкотии и како потенцијално проактивно да ги управуваат своите сензорни искуства пред да станат претерано негативни или деструктивни.

Со интегрирање на овие методи во секојдневниот живот дома и во училиште, како што сугерираат Pfeiffer et al. (2011), децата ќе бидат подготвени да имаат многу посигурно и независно справување со сензорните предизвици.

Глава 3: Бихејвиорални стратегии

Поддршка

Една од најмоќните стратегии во однесувањето е поддршката. Ова е процес на користење на сигнали или помош за да се поттикне посакуваното однесување кај детето. Се користи за да се поттикне детето да направи тоа што се сака од него, зголемувајќи ја веројатноста за завршување на задача или дури и појавата на ново однесување кај детето. Поддршките може да бидат лесни, како што се гестови или вербални подсетници, или потешки, што вклучува физичко водство.

Во однос на децата со аутизам, користењето на поддршки е особено корисно за постигнување на стекнување вештини, зголемување на независноста и намалување на проблематично однесување. Постепеното отстранување на поддршките во текот на времето им овозможува на децата да научат како да се фокусираат на целни однесувања самостојно. Ова води до подобра комуникација, социјална интеракција и општа функционалност во многу други средини. Една од најуспешните бихејвиорални стратегии е користењето на поддршки, што предизвикува некаков посакуван одговор кај детето преку сигнали или помош. Тоа го поставува детето на пат да го направи она што се бара од него, ја зголемува шансата за завршување на задачата и поттикнува добро однесување. Овие поддршки можат да се состојат од многу суптилни потсетници до директни физички поддршки. На пример, лесна поддршка може да биде само потсетување – „Сети се да кажеш молам“, додека потешката поддршка ќе биде водење на раката на детето при извршување на некоја задача.

Децата кои се дојагностицирани со НСА имаат особена корист од користењето на поддршки. Ова може да помогне во учењето на основни вештини како што се комуникација, социјална интеракција и грижа за себе. Покрај тоа, може да им помогне во независно живеење бидејќи поддршките може да се намалуваат со времето, овозможувајќи му на детето да научи како да прави работи самостојно. Ова ќе доведе до подобрена функционалност во различни средини.

Еве некои примери како поддршките може да се користат со деца со НСА:

- Родителот користи визуелен потсетник, како слика од четка за заби, за да го поттикне детето да ги измие забите.
- Наставникот дава вербално потсетување: „Погледни ме кога зборувам со тебе“, за да го поттикне детето да направи контакт со очи.

- Терапевтот може да користи физичко водство за да го научи детето како да ги врзе чевлите.

Ефикасното користење на поддршките може да им помогне на воспитувачите, наставниците и терапевтите да ги научат важните вештини и однесувања на децата со НСА што ќе им помогнат да бидат успешни на долг рок.

Засилување

Засилувањето вклучува последици што го зајакнуваат однесувањето, што значи дека однесувањата што се случуваат пред засилувањето ќе се случуваат почесто во иднина. Засилувањето може да биде сè што детето го смета за вредно, како на пример пофалба, омилена играчка или храна. Исто така може да вклучува отстранување на нешто што детето не го сака, како што е силен звук или одредено парче на облека. Најважниот аспект е да се биде сигурен што се засилува и што се користи за засилување. На пример, можат да се зајакнат негативни однесувања, како што е врескање нидејки сте пружиле внимание на врескањето. Вниманието исто така се смета за вид на засилување.

Затоа, првиот чекор е да се утврди што го засилува секое дете и потоа истото да се користи ефективно. Ова може да се постигне со набљудување на детето или со понудување избори. Дополнително, можете да го прашате детето што му се допаѓа и што му е омилено. Ова вклучува идентификување на однесувањата кои сакате да ги охрабрите во иднина и веднаш да ги засилите со обезбедување на она што детето го сака и ужива. Засилувањето треба да се обезбеди веднаш по однесувањето, инаку може да се засили некое друго однесување. Исто така, важно е да се прилагоди засилувањето врз основа на актуелната мотивација на детето. Мотивацијата варира кај секого, и она што служи како значајно засилување една недела може да се разликува од следната; на пример, пофалбата може да биде многу мотивирачка една недела, додека парче чоколадо може да биде попривлечно следната недела. Ако не се обезбеди соодветно засилување, фреквенцијата на однесувањето нема да се зголеми во иднина, бидејќи не било засилено.

Визуелни распореди

Визуелниот распоред е комплет од слики, симболи или зборови што претставуваат серија задачи или активности. Овие распореди им помагаат на поединците да разберат што треба да направат, по кој редослед и во кое времетраење.

Слика 1: Денешен распоред

ДНЕВЕН РАСТОРЕД

 уметност	 наука	<table border="1"><tbody><tr><td>1</td><td></td><td></td></tr><tr><td>2</td><td></td><td></td></tr><tr><td>3</td><td></td><td></td></tr><tr><td>4</td><td></td><td></td></tr><tr><td>5</td><td></td><td></td></tr></tbody></table>	1			2			3			4			5			 од почеток
1																		
2																		
3																		
4																		
5																		
 музичка група	 ручек	 избриши штиклирано																
 пауза	 јазик	 преглед																
 географија	 гимнастика																	
 пливање	 работа со компјутер																	

Со разложување на задачите или активностите на визуелни чекори, овие распореди нудат предвидливост, што може да ја намали анксиозноста и да ја зголеми независноста, правејќи ги моќна алатка во областа на применетата анализа на однесувањето (АБА). Визуелните распореди се од особена корист за децата со аутизам, бидејќи им помагаат да ги управуваат своите дневни рутини и активности, да ги разберат очекувањата и промените, промовираат ангажираност и ги намалуваат предизвикувачките однесувања. Голем број студии укажуваат дека визуелните распореди, кога се користат во училници и домашни услови, можат да помогнат во намалување на времето на премин (транзиција) и предизвикувачките однесувања за време на транзиција, како и да ја зголемат независноста на учениците за време на транзицијата (Dettmer et al., 2000).

За понатамошно читање: <https://howtoaba.com/teach-visual-schedules/>

Картичка за промени

Картичките за промени или транзиција се едноставни, но ефикасни алатки за управување со премини и неочекувани промени во рутините. Овие картички обично содржат визуелни знаци или симболи што најавуваат претстојни промени, помагајќи им на поединците да се подготват ментално и емоционално.

Во образовните средини, картичките за промени им помагаат на учениците полесно да преминуваат од една активност во друга, намалувајќи го стресот и поттикнувајќи флексибилност. Преку обезбедување на опиплив и доследен сигнал за премини, овие картички им помагаат на поединците да се справат со промените со самодоверба и леснотија.

Можете да ја воведете картичката за промени така што прво ќе замените помалку омилена активност со попосакувана. На пример, ако распоредот содржи активност за која знаете дека не му е омилена на ученикот, употребете ја картичката за промени и потоа прикажете слика од една од неговите омилен активности (на пр. заменување на математиката со време за игра). Потоа, промената може да се воведе како неутрален настан (на пр. заменување на математиката со јазик), а на крај како нешто што може да биде потешко за прифаќање (на пр. заменување на времето за игра со математика).

За понатамошно читање: <https://www.iidc.indiana.edu/irca/articles/change-is-good.html>

Подготвување (прајминг)

Подготвувањето е бихејвиорална стратегија што вклучува подготвување на поединецот за одредена активност преку обезбедување релевантни информации однапред. Оваа техника има за цел да ја подобри изведбата, да ја намали анксиозноста и да ја зголеми вклученоста во задачата.

Подготвувањето обично подразбира прикажување на материјалите што ќе се користат на часот еден ден пред часот или наутро пред самиот час. Во пракса,

таа може да се спроведе на различни начини, прилагодени на потребите и преференциите на поединецот, како што се:

- Вербално подготвување (едноставни и јасни вербални инструкции, потсетници)
- Визуелно подготвување (социјални приказни, распореди, чек листи, пиктограми, видеа, физички предмети)
- Физичко подготвување (нежно водење или моделирање на очекуваното однесување, играње улоги)

Активирајќи го релевантното знаење и вештини пред почетокот на задачата, подготвувањето овозможува полесни премини и ја зголемува веројатноста за успешно завршување на задачата.

За понатамошно читање: <https://www.unl.edu/asdnetwork/uploads/featured-articles/Priming.pdf>

Пренасочување

Пренасочувањето е проактивна бихејвиорална стратегија при која вниманието и ангажираноста на детето се насочуваат од несаканото однесување кон поприфатлива или попосакувана активност. Овој пристап помага да се спречат потенцијални предизвикувачки однесувања да ескалираат и лесно може да се примени во секое опкружување, вклучувајќи го домот, училиштето и терапевтските средини.

Во процесот на пренасочување може да се користат активности, играчки или социјални интеракции што го интересираат детето, прилагодени на неговото ниво на развој. За да биде најефективно, пренасочувањето треба да се спроведува навремено, доследно и во комбинација со позитивно засилување. Овој процес не само што се справува со тековното однесување, туку и го учи детето на алтернативни, поприфатливи начини за изразување на своите потреби или желби, што доведува до позитивна промена во однесувањето.

Обликување

Обликувањето е флексибилна бихејвиорална стратегија што вклучува засилување на постепено приближување кон посакуваното однесување, водејќи го поединецот чекор по чекор кон целната вештина. Оваа техника е особено корисна кога комплексните однесувања не можат лесно да се усвојат во еден чекор.

Процесот на обликување започнува со дефинирање на почетната точка, односно нивото на ученикот во однос на целното однесување. Засилувањето се дава за однесувања што сè повеќе наликуваат на посакуваниот исход, при што барањата за добивање на засилување постепено се зголемуваат додека не се постигне финалната цел.

Обликувањето е значајна алатка што овозможува учење на нови вештини, модификација на постојните и генерално промовирање на позитивни промени во однесувањето, без разлика дали е тоа во образовна, клиничка или секојдневна средина.

Моделирање

Моделирањето е основна бихејвиорална стратегија при која посакуваното однесување се демонстрира за поединецот да го набљудува и имитира. Овој процес се потпира на природниот начин на учење преку набљудување, што го прави многу ефикасен при подучување на нови однесувања, поттикнување позитивни однесувања и намалување на несаканите однесувања. Во зависност од целите и контекстот на примената, модел во овие интервенции можат да бидат родители, наставници, терапевти или врсници.

Неколку фактори го подобруваат ефектот на моделирањето, како што се: компетентноста на моделот и неговата сличност со ученикот, јасноста и забележливоста на однесувањето што се демонстрира како и соодветноста на засилувањето. Учениците го изведуваат однесувањето по набљудување на моделот, кој успешно го прикажува однесувањето и добиват позитивни последици за демонстрирање на истото.

Моделирањето е особено корисно при подучување сложени социјални вештини, комуникациски вештини и адаптивни однесувања кај деца со развојни проблеми, бидејќи обезбедува конкретен пример за тоа како правилно да се однесуваат со другите и како да се снајдат во различни социјални ситуации.

Систем на жетони (Токен систем)

Системот на жетони е стратегија за засилување што користи општи засилувачи, како што се жетони, кои подоцна можат да се заменат за конкретни засилувачи. Жетоните се користат за засилување на целните вештини со цел да се зголеми нивната зачестеност во иднина. Во овој систем, жетоните никогаш не се одземаат како последица на негативно однесување.

Како да започнете со системот на жетони:

- **Одредување на жетоните** – Прво, изберете какви жетони ќе користите. Обично, тоа се предмети или активности што детето ги сака, како омилен играчки или печати (избегнувајте прехранбени награди).
- **Поставување на критериуми** – Определете ги критериумите што детето треба да ги исполни за да заработи жетон и одредете колку жетони ќе добие. Варирајте го бројот на доделени жетони за целните однесувања – понекогаш давајте еден жетон, а понекогаш три. Оваа варијабилност спречува детето да го предвиди бројот на жетони и го намалува ризикот од намален ангажман. Дополнително, дефинирајте ги засилувачите што ќе ги добие во замена за жетоните – тие треба да бидат високо мотивирачки и да се менуваат секој пат.
- **Примена на жетоните** – На почетокот, давајте жетон за секој точен одговор. Со текот на времето, не мора да доделувате жетон за секој одговор, тоа ќе зависи од целното однесување. На пример, при подучување на моторна имитација, може да се бараат 2-3 обиди пред да се даде жетон, додека за 10 позитивни интеракции со врсници, може да се доделува жетон за секоја од нив.
- **Разбирање на системот од страна на детето** – Детето треба да разбере дека добивањето жетон значи засилување и ќе доведе до добивање на дополнителен засилувач. Овој процес вклучува одземање само еден жетон при неточен одговор, а потоа негово враќање при правилно однесување. По оваа размена, собраните жетони се заменуваат за засилувач.
- **Постепено зголемување на барањата** – Со текот на времето, детето ќе треба да заработи повеќе жетони пред да добие засилувач. На пример, може да се одземат 2 жетони, а потоа да се вратат два жетони по две позитивни реакции (еден по еден). Откако ќе се соберат сите жетони, тие се заменуваат за засилувач. Постепеното зголемување на бројот на жетони што треба да се соберат го зајакнува концептот дека се потребни повеќе позитивни реакции за да се добие награда.

Анализа на задачи

Анализата на задачи е процес на подучување кој вклучува разделување на сложени активности или вештини на помали, полесно управливи чекори што учениците можат полесно да ги совладаат. Ова се постигнува преку идентификување на специфичните однесувања што ја сочинуваат вештината и одредување на редоследот по кој тие треба да се подучуваат. Оваа стратегија може да се користи за подучување на широк спектар на вештини, вклучувајќи:

- Вештини за грижа за себе
- Социјални вештини
- Академски вештини
- Вештини за игра

Пример: Вештина за грижа за себе – „**Миене на раце**“

1. Пушти ја чешмата
2. Стави ги рацете под вода
3. Стисни сапун
4. Триј ги дланките (брои до 5)
5. Триј ја задната страна на левата рака (брои до 5)
6. Триј ја задната на десната рака (брои до 5)
7. Стави ги рацете под вода
8. Триј ги дланките повторно (брои до 5)
9. Исклучи ја водата
10. Земи хартиена крпа
11. Избриши ги рацете (брои до 5)
12. Фрли ја хартиената крпа

Разделувањето на задачите помага да се идентификуваат специфични области каде што поединците можеби ќе имаат потреба од дополнителна поддршка или инструкции. Ова им овозможува на едукаторите и терапевтите да креираат индивидуализирани наставни планови приспособени на потребите на секој ученик.

Овој пристап осигурува дека поединецот не е преоптоварен од сложеноста на вештината што ја учи и може да се фокусира на совладување на еден чекор во дадено време. Бројот на чекори и формулацијата на инструкциите се прилагодуваат во зависност од способностите на поединецот. Еве еден пример на анализа на задача за дете со напредни вештини:

1. Вклучи ја чешмата
2. Стави ги рацете под вода
3. Стисни сапун

4. Истриј ги дланките и здната страна на двете раце
5. Исплакни го сапуно
6. Исклучи ја водата
7. Исуши ги рацете со хартиена крпа
8. Фрли ја хартиената крпа

За понатамошно читање: <https://online.regiscollege.edu/blog/task-analysis/>

Поврзување

Врзувањето на чекори се заснова на анализата на задачи. Оваа техника ја дели активноста на мали чекори и ги подучува секој чекор одделно во рамките на секвенцата. Врзувањето може да се спроведе на два начини: како поврзување нанапред каде што кој чекор се учи по редоследот во кој се јавува или поврзување наназад каде што прво се учи последниот чекор, а потоа се додаваат претходните чекори во обратен редослед. На пример за анализата на задача „Миене на раце“ со поврзување нанапред детето прво ќе научи да ја вклучи чешмата и ќе добие засилување секој пат кога успешно ќе го направи тоа. Откако детето ќе го совлада овој чекор, ќе премине на вториот чекор – ставање раце под вода, и ќе добие засилување за успешно извршување на првите два чекора. Овој процес продолжува сè додека детето не ја совлада целата задача. Кога се користи поврзување наназад наставникот ќе му помогне на детето со првите седум чекори, а ќе го замоли детето да го заврши осмиот чекор самостојно. Кога детето успешно ќе го научи последниот чекор, следниот чекор што ќе се подучува ќе биде претпоследниот, и така натаму, сè додека целата задача не биде совладана во обратен редослед.

Предности на поврзувањето на чекори

- Го олеснува учењето на сложени вештини со разделување на чекори.
- Го подобрува успехот и мотивацијата бидејќи детето постојано добива засилување.
- Поврзувањето наназад осигурува дека детето секогаш завршува со успешен чекор, што може да биде многу мотивирачки.

За понатамошно читање: <https://www.unl.edu/asdnetwork/virtual-strategies/chaining>

Спарување

За да се постигнат најдобри образовни резултати и резултати во однесувањето кај детето со аутизам, важно е од самиот почеток на градење на врска со детето

да се користат процедури за спарување со цел да се изгради доверба. Спарувањето е процес на поврзување на себе со омилените предмети и активности, што ве прави условен засилувач, односно нешто што исто така е претпочитано/ омилено. Првиот чекор е се идентификуваат најефективните засилувачи за детето. Ова може да се направи преку проценки на преференциите (систематски постапки за утврдување на најпреферираните предмети), набљудување, испробување на примероци на засилувачи (на детето му се нудат предмети за кои постои голема можност да бидат омилен за да ги проба) и интервјуа со родители. Откако ќе се идентификуваат засилувачите или веќе преферираните предмети, тие можат да се користат за спарување со вас и наставната средина. Ова може да се направи на повеќе начини. Еден од начините е да ги обезбедите засилувачите доследно за секое добро однесување и да се претставите себеси како битен дел од доставувањето на наградата. На пример, можете да го натерате детето да ве погледне кога ќе ја дадете наградата, да дадете анимирана вербална пофалба, или да обезбедите допир ако е соодветно. Исто така многу е важно е да се обезбедат засилувачи и во наставната средина, така што таа ќе стане место што детето го поврзува со награди. Друг начин е да се спарите себеси со омилените играчки и предмети во природната средина за игра. На пример, ако детето сака возови, вие ќе се поврзете и ќе станете дел од играта со возови.

По воспоставувањето на спарувањето, можете да започнете да давате едноставни инструкции додека играта продолжува. Овие инструкции треба да бидат за нешта кои детето веќе сака да ги прави. На пример, ако детето може да заврши сложувалка, можете да ги земете сите парчиња и да му ги дадете едно по едно со едноставна инструкција како „стави го“. Детето треба да биде наградено кога ќе ја следи инструкцијата. Со текот на времето, како што детето ќе почне да го гледа времето поминато со вас како награда, можете да го зголемувате бројот и сложеноста на инструкциите. За најдобри резултати, најпреферираните предмети треба да бидат достапни само за време на спарувањето. Со користење на овие насоки, можете да изградите доверба кај детето со аутизам и да создадете позитивна за учење.

Слика 2: Спарување

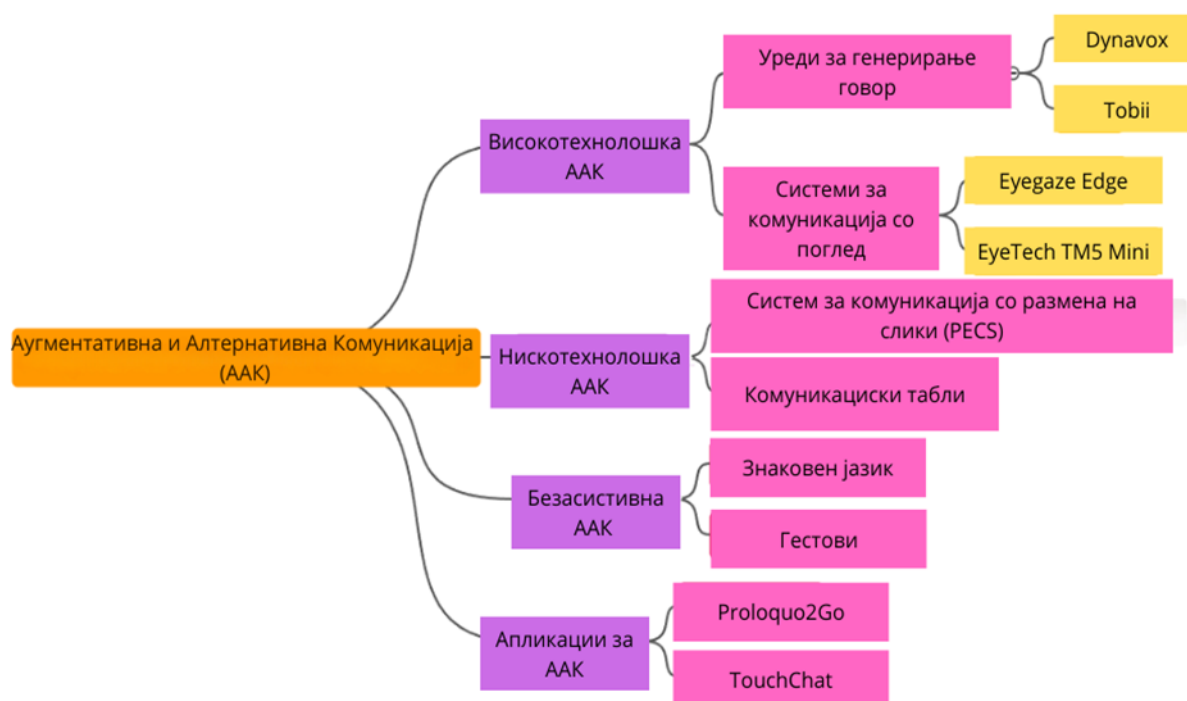
Алтернативни методи на комуникација (АМК)

Дополнителната и алтернативната комуникација вклучува различни методи кои им помагаат на лицата со проблеми во комуникацијата, како што се децата со аутизам, да ги изразат своите мисли, потреби и идеи. За децата со аутизам, кои можат да се соочат со предизвици во вербалната комуникација, АМК може да им овозможат да учествуваат поцелосно во нивните секојдневни животи. Методите на АМК можат да се поделат во две широки категории: неподдржана и поддржана комуникација. Не поддржаните АМК методи се потпираат на сопственото тело на поединецот, без користење на надворешни алатки. Овие вклучуваат: гестови, знаковен јазик, фацијална експресија. Овие методи можат да се користат за пренесување на едноставни пораки или како додаток на говорниот јазик. Поддржаните АМК методи користат надворешни алатки или уреди за комуникација. Тие можат да вклучуваат нискотехнолошки опции, како што се табли за комуникација со слики или симболи, на кои детето може да покажува или заменува слики за да комуницира. Овие се често дел од Системот за комуникација преку размена на слики (PECS) или високотехнолошки АМК методи вклучуваат електронски уреди како што се уреди за генерирање на говор или системи за следење на движења на очите, кои можат да произведат говорни зборови или фрази кога корисникот ќе избере соодветни симболи или букви. АМК апликации за смарт телефони и таблети исто така можат да бидат разновиден и ангажирачки начин за децата со аутизам да комуницираат.

Придобивки од АМК

- Го подобрува комуникациското искуство на децата со аутизам.
- Го олеснува учењето и учеството во секојдневните активности.
- Им овозможува на децата да се изразат и да имаат поголема контрола врз нивната средина.

Слика 3: Дополнителна и алтернативна комуникација

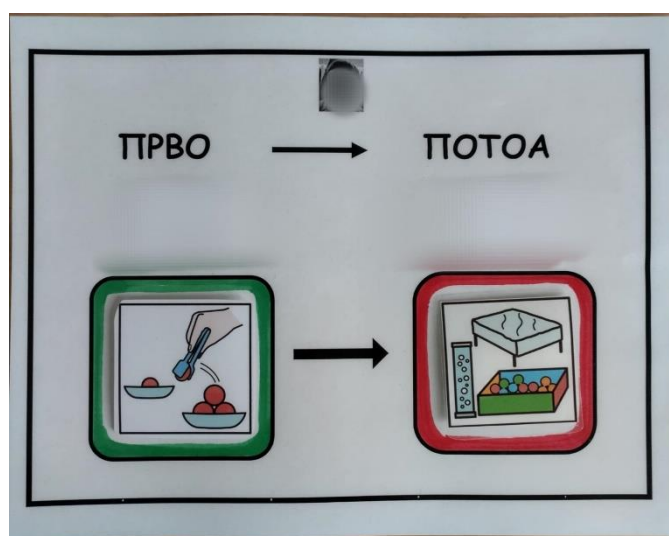
Табла „ Сега и потоа“

Таблата „Сега и потоа“, позната и како „Прво и После“ е визуелна поддршка која им на поединците да ги разберат и преминат помеѓу тековните и следните активности или задачи. Обично се состои од два дела: еден што ја прикажува тековната активност (Сега) и другиот што ја прикажува следната активност (Потоа). Оваа визуелна помош им обезбедува на поединците јасна и конкретна претстава за нивниот распоред, помагајќи им да предвидат промени и преминувања од една активност на друга. Во образовни услови, таблите „Сега и потоа“ се често користени за поддршка на ученици со аутизам или други развојни попречености, промовирајќи независност и намалување на анксиозноста при преминување од една активност во друга.

Предности на Таблата „Досега и Потоа“

- Јасно претставување на распоредот, што им помага на учениците да го предвидат следното.
- Намалување на анксиозноста, бидејќи учениците знаат што следува.
- Поддршка за самостојност во транзициите, што помага во развојот на независноста.

Слика 4: Сега и потоа

Техниката вклучува презентирање на детето на последователни настани, каде што завршувањето на помалку саканата задача („Сега“) води кон можноста да се ангажира во предпочитана активност („Потоа“). Овој пристап ја користи природната мотивација која е поврзана со преферираните активности за да ги мотивира учениците да завршат задачи кои може да ги сметаат за помалку интересни.

За понатамошно читање: [How to ABA - First/Then Premack Principle](#)

Паузи за движење

Паузи за движење се паузи каде што учениците стануваат и се движат. Паузите за движење им овозможуваат на учениците со аутизам да станат и да се движат наоколу. Ова ќе им помогне да се чувствуваат освежено и да направат пауза од работата. Но, исто така ќе им помогне да се подготват за повторно седење и продолжување со работата. Паузата за движење е момент каде им дозволувате – и ги охрабрувате– учениците да станат и да се раздвижат. Ова може да биде на било кој начин или на специфичен начин што ќе им го покажете. Тоа ќе им

овозвозможи да направат пауза и да се подготват за повторно ангажирање со следната активност. Постојат многу предности од паузите за движење:

- **Физичка вежба.** Некои ученици не сакаат да вежбаат или немаат шанса да вежбаат. Ова е одлична можност да работите на тоа.
- **Забавно е.** Постојат многу забавни типови на паузи за движење во кои учениците можат навистина да уживаат.
- **Истражувањата покажуваат** дека движењето помага во зголемување на протокот на кислород и крв.
- **Помага во подобрување на вниманието.**
- **Ја зголемува продуктивноста на учениците.**
- **Помага за намалување на нивото на стрес.**
- **Не е само за деца.** Пауза за движење е совршена за секого, без разлика на возраста!
- **Согорување на енергија.** Ова е важен момент! Постојат многу ученици кои имаат многу енергија во себе. Овие паузи им даваат шанса да се движат и да согорат дел од таа енергија.

Запомнете, паузата за движење треба да трае само од една до пет минути. Пробајте да користите визуелен тајмер за учениците да можат да видат колку време останува.

За понатамошно читање: <https://teachingautism.co.uk/movement-breaks-what-and-why/>

Управување со премини

Управувањето со премини вклучува стратегии кои го олеснуваат и подобруваат преминот помеѓу активности или средини. Стратегиите се обидуваат да ја зголемат предвидливоста за лицата со аутизам и да создадат позитивни рутини околу премините. Премините може да бидат предизвикувачки за индивидуи со аутизам, водејќи до анксиозност, отпорност или деструктивни однесувања. Ова може да биде поради поголемата потреба за предвидливост (Flannery & Horner, 1994), предизвици во разбирањето на тоа која активност следува (Mesibov, Shea, & Schopler, 2005) или тешкотии кога е нарушен образецот на однесување.

Истражувани се одредени визуелни стратегии кои се користат за поддршка на лица со аутизам во подготовка за премини и тие вклучуваат:

- Визуелни распореди со или без кутија за завршени активности
- Табла- Сега/Потоа
- Подготвување/ пражминг
- Визуелни тајмери или визуелни одбројувања
- Визуелни знаци како што се предмет или картичка за промена

За понатамошно читање: [Transition Time - Helping Individuals on the Autism Spectrum Move Successfully from One Activity to Another](#)

Сензорно Мапирање

Еден од најважните аспекти на правењето на училницата достапна за дете со аутизам е сензорната безбедност, бидејќи децата со аутизам имаат специфични тешкотии во сензорната перцепција. Прво, просторот во училиштето или училницата треба да се процени за да се намали сензорната преоптовареност во училницата и да се идентификуваат областите на училиштето со највисоки нивоа на сензорна преоптовареност. Сензорната преоптовареност може да биде предизвикана од преоптоварување со мирис, допир, вкус, вид или слух. Сензорната преоптовареност е состојба во која личноста не може да се справи со поплавата на сензации кои доаѓаат преку сетилата и може да ја изгуби способноста да се ориентира во просторот, самоконтролата и говорот. Секој може да доживее сензорна преоптовареност, но децата со аутизам кои имаат намален сензорен праг се најмногу изложени на ризик. Тие болно ги доживуваат стимулите кои се незначителни или не се забележуваат од другите.

Секако не е изводливо целосно да се елиминираат сите сензорни ризици во училишната средина, особено оние поврзани со аудиторни и визуелни стимули. Ехото во холот, шумот од другите ученици, неочекуваните или необични звуци направени од деца, јачината на гласот на наставникот можат да бидат не помалку опасни од очигледните ризици поврзани со премногу светлина, остри разлики во осветленоста помеѓу холовите на училиштето или училниците.

Но не треба да заборавиме дека и другите сетила се под влијание на стимулусите - на пример, новите и интензивни мириси на мебелот, свежо насликаните ѕидови на училницата или потребата да се искачуваат долги и стрмни скали. Понекогаш преоптоварувањето е предизвикано од неспособноста да се осознае потребата за некој сензорен стимулус - на пример, не може да се лулате на столче во училницата.

Сензорните мапи можат да им помогнат на децата со аутизам да се подготват за училиште или училница со сензорни ризици. Овие мапи ги идентификуваат ризиците (пренатрупани области и области со силни светла, високи нивоа на шум, итн.) и треба да вклучуваат области каде ризиците се намалени.

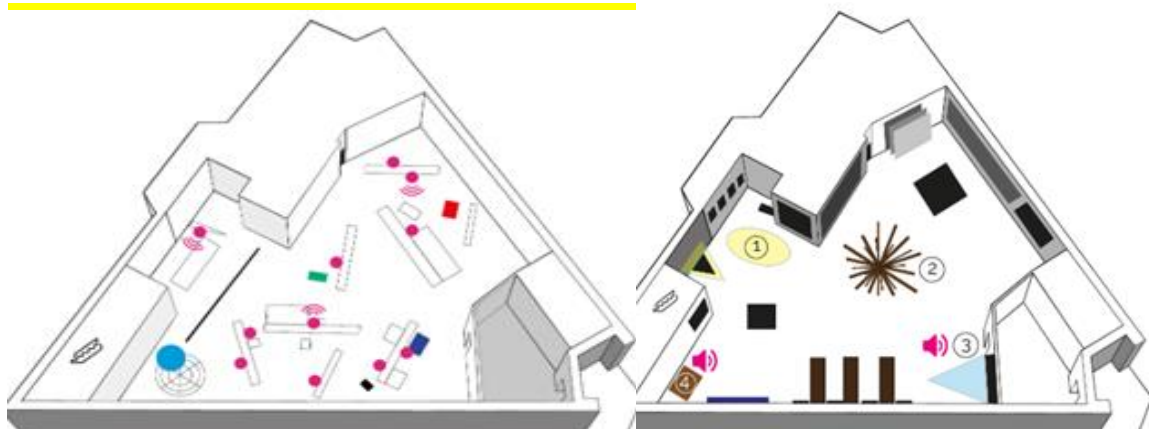
Високи и ниски нивоа на шум, силни мириси и голем број на деца во училиште може да се означат со пиктограми, а училниците или ходниците со природно и пригушено осветлување може да бидат означани со различни бои. Таквите мапи содржат детални информации за сензорните ризици и дефинитивно се корисни за деца со аутизам, дозволувајќи им да нацртаат можен пат однапред.

Клучно е да се вклучат информации за тоа што треба да направи личноста со намален сензорен праг, која се наоѓа во непозната средина, за да го намали стресот.

На пример, ако детето има реакција на трепкачки светла, потребна е контрола на осветлувањето, дифузно светло, а можете да понудите и носење заштитни очила за светлина. Преоптоварување од гласни детски плачења, механички звуци – чепови за уши, слушалки што апсорбираат звук – ја зачувуваат способноста за разбирање на човечкиот говор. Позадинскиот бел шум во просторијата помага во концентрирањето на часовите. Важно е што побрзо да се напушти местото каде што детето доживува сензорно преоптоварување и да се премести во осамена просторија, тивко место.

Покрај тоа, неопходни се планирани сензорни паузи: обезбедување на одреден простор за сензорни паузи опремен со смирувачки сензорни алатки, како што се тешки ќебиња или антистрес играчки, може да им овозможи на децата да се опуштат и да се ресетираат. Создавањето средина прилагодена на сензорните потреби со намалување на прекумерните сензорни стимули (како што се бучава или силни светла) и обезбедување визуелна поддршка може да ја зголеми удобноста и фокусот кај децата со аутизам.

Табла за избор

Таблата за избор е визуелен приказ на достапни опции кои користат моќни бихејвиорални техники за зголемување на ангажираноста на детето, истовремено намалувајќи предизвикувачки однесувања и поддржувајќи независно функционирање. Таблата за избор им овозможува на децата да прават избори во врска со активности или задачи, со што донесуваат одлуки за своето учење и однесување. Ова е особено корисно за оние кои имаат НСА, бидејќи помага при проблеми со транзиции, комуникација и мотивација (Reichow et al., 2011).

Таблите за избор можат да се индивидуализираат според интересите и потребите на секое дете, користејќи визуелни знаци, слики или предмети за означување на опциите. Со тоа, тие овозможуваат јасна структура за донесување одлуки и создаваат атмосфера на контрола, што помага во намалување на анксиозноста и фрустрацијата, како и во зголемување на соработката и позитивното однесување. Тие, исто така, ја поттикнуваат комуникацијата преку учење на јазикот потребен за изразување преференции и преговарање за изборите со другите.

Таблата за избор претставува разновидна и моќна алатка за зголемување на ангажираноста и независноста, додека истовремено помага во намалување на предизвикувачките однесувања кај децата со НСА и други развојни нарушувања.

Пренасочување

Пренасочувањето на однесувањето е техника која вклучува промена на фокусот на вниманието на детето од несаканото однесување кон попозитивно однесување. Овој пристап може да се користи за повторно насочување на детето кон задачата кога станува расеано. Ефективното пренасочување е ненаметливо (привлечете го вниманието на ученикот, насочете го соодветно и продолжете со предавањето, без да правите голема работа околу тоа) и често вклучува минимални вербални (на пример, едноставно накашлување) или физички знаци (како подигнување на раката) за потсетување на задачата без да се наруши текот на часот.

Примери на стратегии за пренасочување:

- Следете дали учениците се расеани и реагирајте пред ситуацијата да ескалира.
- Игнорирајте го однесувањето (планирано игнорирање) ако сметате дека целта на детето е да го привлече вашето внимание.

- Ако ученикот сака да добие внимание од други ученици, пофалете ги оние кои се фокусирани на задачата.
- Воспоставете систем за пренасочување и добивање на вниманието на целата група, на пример, подигање на раката и броење до пет со прстите – пет прста сигнализираат дека е време за работа.
- Можете да го привлечете вниманието на расеаниот ученик со тоа што ќе го споменете неговото име во реченица.
- Приближете се до ученикот кој не е фокусиран, а откако ќе го пренасочите, оддалечете се (бидете само онолку присутни колку што е потребно).
- Кај некои ученици може да биде ефективно „зголемување на интересот“ – прво накратко разговарајте за нешто што го интересира ученикот, а потоа направете го пренасочувањето.

Адаптирано од:

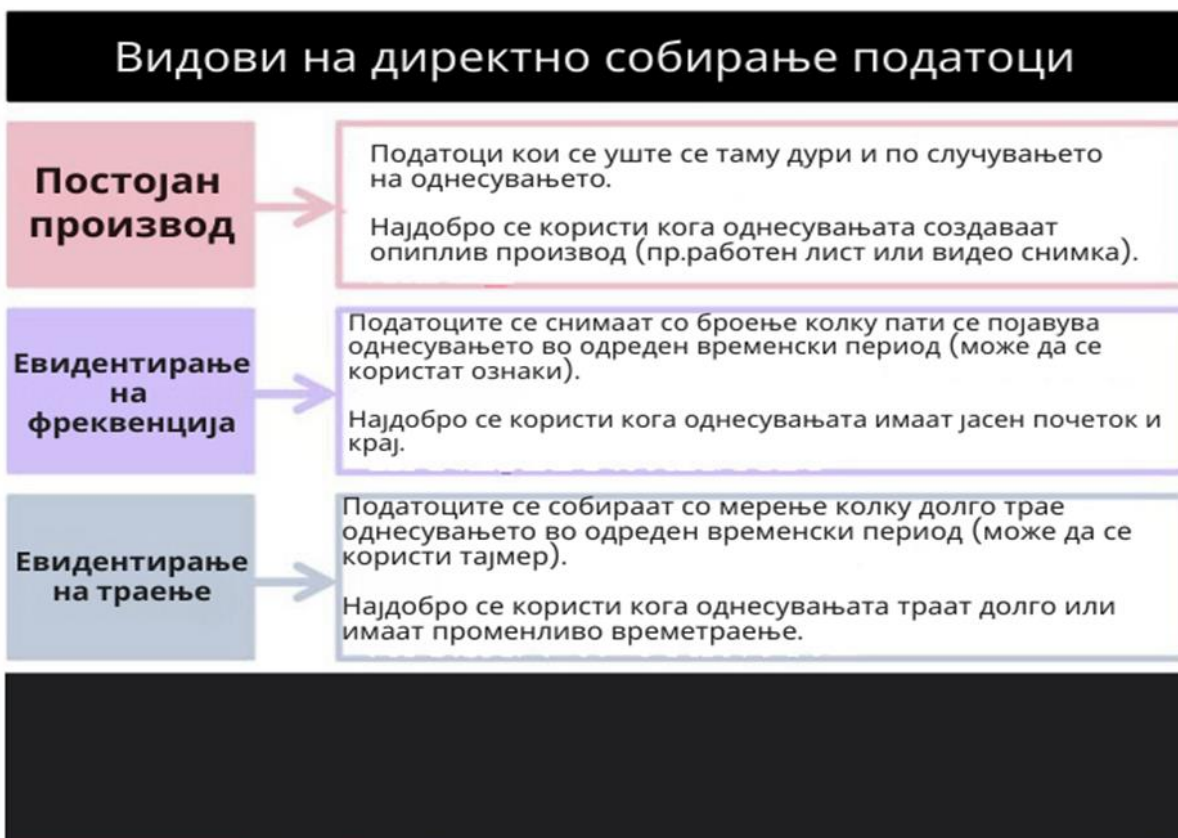
https://www.wtc.ie/images/pdf/Classroom_Management/cm17.pdf

Глава 4: Податоци

Собирањето на податоци е од суштинско значење при работа со деца со аутизам, бидејќи им овозможува на наставниците да го следат напредокот, да донесуваат информирани одлуки за наставата и да обезбедат сигурност дека интервенциите се ефективни. Со систематско прибирање податоци, наставниците можат да идентификуваат обрасци во однесувањето, да ги утврдат силните и слабите страни и да го следат влијанието на различни наставни стратегии. Овие информации се од непроценлива вредност за прилагодување на наставата според индивидуалните потреби на секое дете и за носење одлуки засновани на податоци кои го поттикнуваат најдобриот можен исход во учењето.

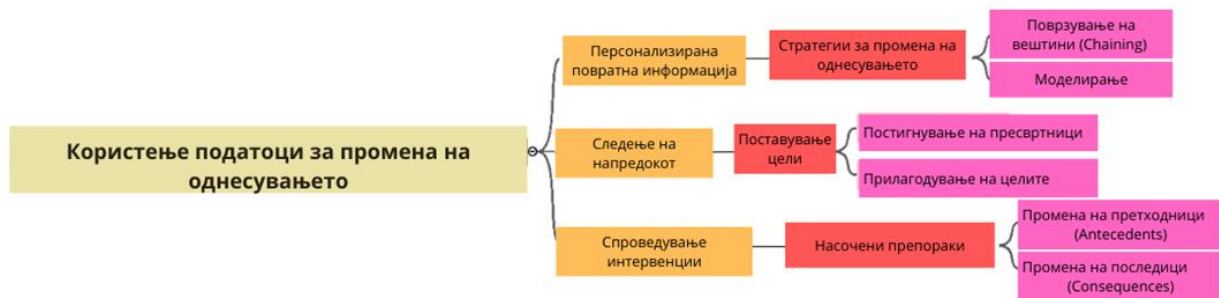
Фреквенцијата на собирање податоци може да варира во зависност од специфичните цели и потреби на детето. Сепак, генерално се препорачува редовно прибирање на податоци, како на дневна или неделна основа, за да се обезбеди континуирано следење на напредокот. Ова им овозможува на наставниците навремено да идентификуваат било какви промени во однесувањето или изведбата и соодветно да ги прилагодат своите наставни стратегии.

Постојат различни методи за собирање податоци, вклучувајќи директно набљудување, контролни листи, скали за оценување и стандардизирани проценки. Изборот на метод зависи од специфичното однесување или вештина што се мери, како и од ресурсите што му се достапни на наставникот. Сепак, директното собирање податоци е најдобриот избор за прибирање информации за тоа како изгледа однесувањето во природната средина.

Заклучоците извлечени од податоците можат да дадат насоки за различни аспекти на образовната програма на детето. На пример, анализата на податоците (следење на трендови како зголемување, намалување или стагнација) може да помогне во утврдување на ефективностa на одредена интервенција, идентификување на области каде што е потребна дополнителна поддршка и носење одлуки за прилагодување на наставната програма или на училишната средина.

Користејќи податоци за информирање на наставните практики, наставниците можат да осигураат дека нивната настава е заснована на докази и прилагодена на уникатните потреби на секое дете со аутизам. Овој пристап, на крајот, ќе доведе до подобри резултати во учењето и целокупна благосостојба на детето.

Глава 5: Проценка

Проценката е клучна при работа со деца со аутизам бидејќи помага во идентификување на нивните уникатни способности, предизвици и потреби за поддршка. Сеопфатната проценка на различни аспекти, како што се комуникацијата, социјалната интеракција, сензорната обработка и вештините за секојдневен живот, им овозможува на професионалците да развијат целни, индивидуализирани планови за интервенција. Редовната проценка исто така, помага во следењето на напредокот со текот на времето, овозможувајќи прилагодување на стратегиите и обезбедувајќи соодветна поддршка како што детето се развива.

Алатката за проценка на вештините за подготвеност за училиште *Ready4School* е холистички инструмент дизајниран да измери повеќедимензионални аспекти на подготвеноста за училиште кај малите деца. Таа оди подалеку од традиционалните академски мерења, бидејќи е утврдено дека социјално-емоционалната компетентност и саморегулацијата се водечки фактори за успех во училницата. Оваа проценка дава севкупен увид во подготвеноста на детето за училишна средина преку оценување на основните вештини, способноста за социјална интеракција и стратегиите за саморегулација.

Целата проценка се заснова на практики чии докази потекнуваат од литературата за детски развој и рано детско образование. Основните вештини се однесуваат на оние основни способности кои се неопходни за учество во активности во училницата, додека социјалните вештини за интеракција ја нагласуваат важноста за формирање позитивни односи со врсниците и наставниците. Вештините за саморегулација и застапување се однесуваат на

способноста на детето да ги управува своите емоции, да решава проблеми со кои се соочува и да побара помош кога е потребно. Оваа проценка не само што помага во утврдување на силните страни и областите за подобрување кај детето во различни домени, туку исто така им овозможува на воспитувачите полесно да ги индивидуализираат интервенциите и поддршката согласно потребите на детето.

Дополнително, природата на оваа проценка – преку употреба на Ликертова скала во формат кој е лесен за користење – го олеснува толкувањето на резултатите и нивната споредба со текот на времето, овозможувајќи следење на напредокот. Ова, исто така, ќе помогне во обликувањето на тековните стратегии за интервенција, така што секое дете ќе добие соодветна поддршка за успех во своето школување. Алатката им нуди на наставниците и воспитувачите вредни увиди за подготвеноста за училиште, поттикнувајќи заедничка работа кон целокупниот развој и успех на детето.

Глава 6: Соработка

Ефективната соработка помеѓу наставниците и родителите е клучот за успешен развој на детето и неговата транзиција во училиште. Очекувањата од оваа релација вклучуваат отворена и искрена комуникација, споделување на информации и соработка за обезбедување на конзистентна и поддржувачка средина и во училиштето и дома. Ова може да се постигне преку честа комуникација што отвора канали за размена на набљудувања, грижи и успеси, како што се родителско-наставнички состаноци, неформални разговори, писмени извештаи или дигитални платформи.

Дел од проценката на однесувањето вклучува споделување на релевантни информации со родителите, притоа внимавајќи на доверливоста и одржувајќи фокус на потребите на детето. Овие информации можат да им бидат корисни на родителите за подобро разбирање на однесувањето на нивното дете во (пред)училишна средина и за размислување околу дополнителната поддршка што можат да ја обезбедат дома. Наставниците експлицитно можат да посочат одредени стратегии или активности што родителите би требало да ги применуваат за поттикнување на позитивно однесување и намалување на проблематичното однесување.

Родителите, исто така, можат активно да учествуваат во прибирањето податоци за однесувањето и развојот на детето дома. Ова може да вклучува следење на одредени однесувања, идентификување на потенцијални предизвикувачи или

фактори што претходат на однесувањето и набљудување на реакцијата на детето кон различни стратегии за интервенција. Споделувајќи ги овие податоци со наставниците, родителите можат да бидат клучен дел од создавањето на покомплетна слика за потребите на детето, овозможувајќи заедничка соработка за градење успешни стратегии кои ќе придонесат за неговиот раст и постигнувања. Овој модел на соработка обезбедува доследност во интервенциите низ двете средини, евентуално создавајќи попозитивно и продуктивно искуство на учење за детето.

Користена литература и дополнително читање

Alberto, P. A., & Troutman, A. C. (2012). *Applied behavior analysis for teachers* (9th ed.). Prentice-Hall.

Allen, K. D., & Cowdery, G. E. (2015). *The exceptional child: Inclusion in early childhood education* (8th ed.). Cengage Learning.

Baer, D. M., Wolf, M. M., & Risley, T. R. (1968). Some contemporary dimensions of applied behavior analysis. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 1(1), 91–97. <https://doi.org/10.1901/jaba1968.1-9>.

Behavior Analyst Certification Board. (2020). *Ethics code for behavior analysts*. Littleton, CO: Author.

Blair, C., & Razza, R. P. (2007). Relating effortful control, executive function, and false belief understanding to emerging math and literacy ability in kindergarten. *Child Development*, 78(2), 647–663. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01019.x>.

Carbonneau, K. J., Marley, S. C., & Selig, J. P. (2013). A meta-analysis of the efficacy of teaching mathematics with concrete manipulatives. *Journal of Educational Psychology*, 105(2), 380–400. <https://doi.org/10.1037/a0031084>.

Connor, C. M., Piasta, S. B., Fishman, B., Glasney, S., Schatschneider, C., Crowe, E., ... & Morrison, F. J. (2009). Individualizing student instruction precisely: Effects of child × instruction interactions on first graders' literacy development. *Child Development*, 80(1), 77–100. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01247.x>.

Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2007). *Applied behavior analysis* (2nd ed.). Columbus, OH: The Ohio State University.

Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2020). *Applied behaviour analysis* (Global ed., 3rd ed.). Pearson International Content. <https://bookshelf.vitalsource.com/books/9781292324654>.

Dettmer, S., Simpson, R., Myles, B., & Ganz, J. (2000). The use of visual supports to facilitate transitions of students with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 15(3), 163–169. <https://doi.org/10.1177/108835760001500307>.

Dickinson, D. K., & Tabors, P. O. (2001). *Beginning literacy with language: Young children learning at home and school*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.

Dioses, E. (2022). Inclusive education for preschoolers with autism spectrum disorder. *Journal of Student Scholarship (JOSS)*. Retrieved from <https://joss.tcnj.edu>.

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., ... & Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology*, 43(6), 1428–1446. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428>.

Flannery, K., & Horner, R. (1994). The relationship between predictability and problem behavior for students with severe disabilities. *Journal of Behavioral Education*, 4(2), 157–176. <https://doi.org/10.1007/BF01544131>.

Fleury, V. P., Thompson, J. L., & Wong, C. (2014). Learning how to be a student: An overview of instructional practices targeting school readiness skills for preschoolers with autism spectrum disorder. *Behavior Modification*, 39(1), 69–97. <https://doi.org/10.1177/0145445514551384>.

Frontiers Editorial Team. (2022). Effectiveness of music therapy in children with autism spectrum disorder: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Psychiatry*. Retrieved from <https://www.frontiersin.org>.

Ginsburg, K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, 119(1), 182–191. <https://doi.org/10.1542/peds.2006-2697>.

Grissmer, D., Grimm, K. J., Aiyer, S. M., Murrah, W. M., & Steele, J. S. (2010). Fine motor skills and early comprehension of the world: Two new school readiness indicators. *Developmental Psychology*, 46(5), 1008–1017. <https://doi.org/10.1037/a0020104>

Hanley, G. (2021, October 19). A perspective on today's ABA from Dr. Hanley. *Practical Functional Assessment*. Retrieved from <https://practicalfunctionalassessment.com/2021/09/09/a-perspective-on-todays-aba-by-dr-greg-hanley/>.

High, P. C., & Committee on Early Childhood, Adoption, and Dependent Care and Council on School Health. (2008). School readiness. *Pediatrics*, 121(4), e1008–e1015. <https://doi.org/10.1542/peds.2008-0079>

Jones, S. M., Brown, J. L., & Lawrence Aber, J. (2011). Two-year impacts of a universal school-based social-emotional and literacy intervention: An experiment in translational developmental research. *Child Development*, 82(2), 533–554. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01560.x>.

Justice, L. M., Bowles, R. P., Pence Turnbull, K. L., & Skibbe, L. E. (2009). School readiness among children with varying histories of language difficulties. *Developmental Psychology*, 45(2), 460–476. <https://doi.org/10.1037/a0014324>

Katsougkri, A. (2014). *Personalised teacher's guide programme for pupils with autism*. Retrieved from https://prosvasimo.iep.edu.gr/EDEAY/%CE%9F%CE%B4%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%82%20%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%85%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%85%20%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC%20%CE%BC%CE%B5%20%CE%91%CF%85%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%20_FINAL.pdf.

Kriete, R., & Davis, C. (2014). *The morning meeting book*. Turners Falls, MA: Center for Responsive Schools, Inc.

Ladd, G. W., Herald, S. L., & Kochel, K. P. (2006). School readiness: Are there social prerequisites? *Early Education and Development*, 17(1), 115–150. https://doi.org/10.1207/s15566935eed1701_6

Landrum, T. J., & McDuffie, K. A. (2008). Behavioral. In T. L. Good (Ed.), *Education for the 21st century: A reference guide* (Vol. 1, pp. 161–167). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Leaf, J. B., Cihon, J. H., Ferguson, J. L., Leaf, R., McEachin, J., Mountjoy, T., ... & Rogue, A. (2024). *A progressive approach to applied behavior analysis: The Autism Partnership Method*. Elsevier Inc.

Lin, H. L., Lawrence, F. R., & Gorrell, J. (2003). Kindergarten teachers' views of children's readiness for school. *Early Childhood Research Quarterly*, 18(2), 225–237. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(03\)00028-0](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(03)00028-0)

Mavroeidi, N., Iatros, G., Kapelos, T., & Syrogianni, A. (2023). *Guide for parents and carers: Quality of life for you and your family – Finding the way between needs, rights, obligations and available resources*. Retrieved from

https://autismap.gr/media/attachments/2023/04/03/final_egxeiridio-aytismos-1.pdf.

Mavropoulou, S. *Curricula for pupils with autism*. Retrieved from http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3292/969_01.pdf.

McClelland, M. M., Cameron, C. E., Connor, C. M., Farris, C. L., Jewkes, A. M., & Morrison, F. J. (2007). Links between behavioral regulation and preschoolers' literacy, vocabulary, and math skills. *Developmental Psychology*, 43(4), 947–959. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.4.947>

Mesibov, G., Shea, V., & Schopler, E. (2005). *The TEACCH® approach to autism spectrum disorders*. Plenum Publishers.

Methodology developed in the context of the European Erasmus+ KA2 project "EMTforASD". (2019). *Effective teaching methodology for children with ASD in general education schools*. Retrieved from <https://dipe.xan.sch.gr/wp-content/uploads/2022/03/%CE%9C%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC-%CE%BC%CE%B5-%CE%94%CE%91%CE%A6.pdf>.

Morris, C., Detrick, J. J., & Peterson, S. M. (2021). Participant assent in behavior analytic research: Considerations for participants with autism and developmental disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis*. [https://doi.org/\[doplň DOI, pokud je dostupné\]](https://doi.org/[doplň DOI, pokud je dostupné]).

National Institute of Mental Health. (n.d.). Autism spectrum disorder. Retrieved November 28, 2024, from <https://www.nimh.nih.gov/health/topics/autism-spectrum-disorders-asd>.

Neumann, M. M., & Neumann, D. L. (2014). Touch screen tablets and emergent literacy. *Early Childhood Education Journal*, 42(4), 231–239. <https://doi.org/10.1007/s10643-013-0608-3>.

Pfeiffer, B. A., Koenig, K., Kinnealey, M., Sheppard, M., & Henderson, C. (2011). Effectiveness of sensory integration interventions in children with autism spectrum disorders: A pilot study. *The American Journal of Occupational Therapy*, 65(1), 76–85. <https://doi.org/10.5014/ajot.2011.09205>.

Reichow, B., Doehring, P., Cicchetti, D. V., & Volkmar, F. R. (Eds.). (2011). *Evidence-based practices and treatments for children with autism*. Springer Science + Business Media. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-6975-0>.

Rouse, C., Brooks-Gunn, J., & McLanahan, S. (2005). Why gaps in school readiness matter. In *School readiness: Closing racial and ethnic gaps* (pp. 5–14). *The Future of Children*, 15(1). <https://doi.org/10.1353/foc.2005.0005>.

Roussel, B. (2006). A review of Schramm's (2006) *Educate toward recovery: Turning the tables on autism: A teaching manual for the verbal behavior approach to ABA*. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention*, 3(1), Article 10. <https://doi.org/10.1037/h0100342>.

Simonsen, B., & Sugai, G. (n.d.). School-wide positive behavior support: Applying behavioral principles at a systemic level. In A. Akin-Little, S. G. Little, M. A. Bray, & T. J. Kehle (Eds.), *Behavioral interventions in schools: Positive evidence-based strategies* (pp. 125–140). Washington, DC: American Psychological Association.

Son, S. H., & Meisels, S. J. (2006). The relationship of young children's motor skills to later reading and math achievement. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52(4), 755–778. <https://doi.org/10.1353/mpq.2006.0033>.

The Journal of the Experimental Analysis of Behavior. (n.d.). Retrieved from <https://search.worldcat.org/title/964806678>.

Tomlinson, C. A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms*. Alexandria, VA: ASCD.

Vazou, S., Gavrilou, P., Mamalaki, E., Papanastasiou, A., & Sioumala, N. (2012). Does integrating physical activity in the elementary school classroom influence academic motivation? *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 10(4), 251–263. <https://doi.org/10.1080/1612197X.2012.682368>.

Verdugo, D. R., & Belmonte, I. A. (2007). Using digital stories to improve listening comprehension with Spanish young learners of English. *Language Learning & Technology*, 11(1), 87–101. <https://doi.org/10.125/44065>.

Weisberg, D. S., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. M. (2013). Guided play: Where curricular goals meet a playful pedagogy. *Mind, Brain, and Education*, 7(2), 104–112. <https://doi.org/10.1111/mbe.12015>.

Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development*, 69(3), 848–872. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06247.x>.

World Health Organization. (2019). Autism spectrum disorders. Retrieved from https://applications.emro.who.int/docs/EMRPUB_leaflet_2019_mnh_215_en.pdf?ua=1.

World Health Organization. (n.d.). Autism spectrum disorders. Retrieved December 6, 2024, from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders>.

Кордонець, В. В., & Назаренко, М. М. (2019). Система комплексного впливу на корекційну роботу для дітей раннього віку із розладами аутистичного спектру. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка і психологія*, 38, 99–105. Retrieved from <https://sj.udu.edu.ua/index.php/kpsp/article/view/754>.

Користь АВА-терапії для дітей з аутизмом. (n.d.). Retrieved from <https://timmi.club/koryst-aba-terapii-dlja-ditjej-z-autyzmom/>.